

ВИМОГИ, ЯКІ ВИСУВАЮТЬСЯ ДО СУДОВОГО РІШЕННЯ

Розгляд цивільної справи, як правило, закінчується винесенням судового рішення, яким вирішується цивільна справа по суті. Судове рішення – це ключовий інститут цивільного процесуального права. Враховуючи його зміст, суть, функції, завдання, місце в цивільному процесі, судові рішення об'єктивно визнається найважливішим видом судових постанов. Цілком природно, що цей інститут завжди був в центрі уваги практиків та науковців [1; 2; 3]. Серед останніх слід назвати роботи Г.Фазікоша, в яких висвітлюються зміст здебільшого тільки однієї вимоги, що пред'являється до судового рішення – законність [4; 5].

Однак у зв'язку зі змінами в правовій системі та в цивільному судочинстві є потреба звернутися і до інших вимог, що пред'являються до судового рішення.

Різний підхід до вивчення цього питання, багатогранність судового рішення і складність цього акта призвели до того, що до цього часу в науці цивільного процесуального права немає єдності в розумінні юридичної та соціальної природи судового рішення.

Характеристика судового рішення має науково–практичне значення з точки зору його змісту як акту застосування права, так і як процесуального документа з зовнішнім виявом акту правосуддя. Вказані аспекти поняття судового рішення не суперечать один одному, навпаки, вони тісно взаємопов'язані. При цьому, однак, кожне з них відносно самостійне. Якщо, наприклад, узяти судові рішення як акт судової влади, то воно не повинне бути «замішане на політиці», а судові рішення як процесуальний документ за формою обов'язково повинно відповідати правовим вимогам, які ставляться до нього процесуальним законодавством.

Щоб судові рішення виконувало функцію захисту порушеного права чи охоронюваного законом інтересу громадян і організацій, воно має відповідати певним вимогам. Так, згідно зі ст. 202 ЦПК України рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим. Окрім цього рішення суду повинно відповідати вимогам повноти, визначеності, форми, ясності і точності [6, с.290].

Предметом нашого дослідження є розгляд таких основних вимог судового рішення, як законність і обґрунтованість, повнота, визначеність, форма, ясність і точність.

Судове рішення як результат діяльності суду щодо встановлення фактичних обставин і вирішення спору по суті становить собою акт, який забезпечує реалізацію прав та обов'язків у реальній поведінці суб'єктів.

Пізнання спірних правовідносин складається з двох взаємопов'язаних і визначальних елементів: з визначення правової норми, яка регулює спірні відносини, їх тлумачення і застосування, а також з установлення наявності чи відсутності передбачених цією нормою юридичних фактів. Перший елемент визначає законність судового рішення, а другий – його обґрунтованість.

Між законністю і обґрунтованістю судового рішення існує тісний зв'язок. Це дві сторони одного й того ж явища. Цивільний процесуальний закон вимагає, щоб судові рішення було обґрунтованим, а це означає, що необґрунтовані рішення є водночас і незаконним. Ці два поняття взаємопов'язані, але не тотожні.

Слід зазначити, що процес формування поняття законності судового рішення був досить тривалим. У ході розвитку правової науки логічний зміст цього поняття постійно змінювався. Так, на думку П.Заворотько та М.Штефана, законність судового рішення розглядається як дія суду щодо дотримання норм права [7, с.56]. В. Щеглов під законністю розуміє якість або стан судового рішення, котре характеризується правильним застосуванням судом норм матеріального права, дотриманням норм процесуального права і судострою [8, с.7–8]. Ці вчені – представники різних напрямків і кожен з них намагався з'ясувати природу законності судового рішення, виходячи зі своєї позиції. Їх погляди дозволяють зробити висновки, що законність судового рішення є одним зі складних та важливих якостей судового рішення, які визначають його правильність та правосудність. Законність означає, що постановлене судове рішення повинно строго відповідати тим правовим нормам, на основі яких воно постановлене і прийняте.

Розглядаючи законність як передумову набрання судовим рішенням законної сили, ми повинні враховувати чинні норми матеріального та процесуального права. На наш погляд, не слід протиставляти ці дві вимоги. Якість рішення визначається правильним застосуванням судом матеріально-правових норм, дотриманням норм процесуального права. Судове рішення буде відповідати вимозі законності тільки в тому випадку, якщо при розгляді та вирішенні судової справи були точно та неухильно дотримані норми матеріального та процесуального права.

Дуже велике значення має дотримання судом норм процесуального права. Цивільне процесуальне законодавство регулює відносини, які виникають між судом, сторонами, третіми особами, а також іншими учасниками процесу під час розгляду та вирішення конкретної цивільно-правової справи, тобто у сфері здійснення правосуддя з цивільних справ. Зв'язок між процесуальними та матеріальними цивільними правовідносинами визначається тісним взаємозв'язком між матеріальним і процесуальним правом. Поряд з тим цивільні процесуальні правовідносини суттєво відрізняються від матеріальних. Ця відмінність полягає у тому, що процесуальні правовідносини є владними правовідносинами, і одним із головних суб'єктів цих правовідносин є такий орган влади, як суд [9, с.14].

У літературі з процесуального права отримав підтримку погляд, згідно з яким, «сила влади» передається судовому рішення на основі норми права. Саме норма права, на думку багатьох процесуалістів, забезпечує змогу застосовування примусових заходів з боку суду. Саме за цією ознакою процесуальні правовідносини слід відрізнити від цивільних.

Таким чином, застосовуючи норми процесуального права, суд визначає належно можливу поведінку суб'єктів процесуальних правовідносин і тим

самим створює передумови для належного розвитку процесу і правильного вирішення спору.

На наш погляд, законність судового рішення залежить не тільки від дотримання процесуальних норм сторонами, третіми особами та іншими суб'єктами процесуальних правовідносин, а більше від суду. Процесуальні порушення з боку суду не можуть бути усунуті іншими суб'єктами процесуальних правовідносин.

Помилка з боку суду, як правило, приводить до скасування судового рішення як незаконного та необґрунтованого. Тому дуже важливим для суду правильне визначення правової норми, яка регулює спірні відносини, а у необхідних винятках – і усієї сукупності правових норм.

Регулюючи правовідносини за допомогою правових норм, суд є утіленням влади, за допомогою якої судові рішення набуває законної сили. Вважаємо, що законна сила судового рішення проявляє себе як авторитет судової влади та наділяє відповідний акт такими характерними властивостями, як обов'язковість, винятковість, преюдиціальність та здійснимість.

Обов'язковість судового рішення, яке набрало законної сили, має значення для усіх осіб, у тому числі для державних органів і окремих громадян, дія яких визначається правами, які підтверджені судовим рішенням стосовно інших осіб. Усі державні органи, посадові особи і окремі громадяни повинні сприяти виконанню рішення суду. Обов'язковість – це ніби зібрані у єдиному фокусі нормативність та примусовість права.

Винятковість судового рішення проявляє себе у тому, що при набранні рішення законної сили сторони й інші особи, які беруть участь у справі, а також їх правонаступники не можуть знову заявляти у суді ті ж позовні вимоги, з тих же підстав, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти і правовідносини.

Суб'єктивна межа цієї властивості рішення обмежена сторонами і особами, які беруть участь у справі. Усі вони не можуть повторно подавати позов до суду. Об'єктивна межа винятковості рішення, яке набрало законної сили, визначається предметом та підставами позову. Зміна хоча б одного з цих двох елементів усуває дію винятковості.

Преюдиціальність – це неможливість для осіб, які брали участь у справі, і їх правонаступників оспорювати, а для суду – неможливість досліджувати в іншому процесі факти і правовідносини, встановлені рішенням суду, яке набрало законної сили.

Обов'язковість здійснення є дуже важливою властивістю судового рішення. Вона означає змогу примусової реалізації судового рішення [5, с.41].

Рішення суду спеціально наділено законною силою, без якої воно б залишилося добрим побажанням, а правильно застосувати цю законну силу цілком залежить від суду. Судове рішення є незаконним, якщо суд не застосував закон, який необхідно було застосувати; застосував закон, який не потрібно було застосувати; неправильно витлумачив закон [8, с.43].

Таким чином, законність судового рішення цілком залежить від правильного виявлення правової норми, яку суд застосовує у судовому рішенні. Процес відшукування правової норми, на наш погляд, повинен починатися

для суду з моменту вирішення судом питання про право на пред'явлення позову, причому початковими даними будуть обставини, які є у позові. Без застосування правильної правової норми немає правосуддя. Тому буде цілком доцільним та необхідним, на нашу думку? доповнити ст.137 ЦПК України положенням про обов'язок позивача вказувати на правову норму, що є підставою порушення справи у його спорі. Ми вважаємо, що це дасть змогу суду більш правильно уявити характер спірних правовідносин і остаточно вивчити обставини справи.

Другою умовою законності судового рішення є тлумачення закону, тобто застосування матеріально-правових норм права. Метою тлумачення є виявлення юридичного складу правової норми: правомочні обов'язки суб'єктів, характер, обсяг і строки виконання правових відносин та факти, з якими пов'язано їх виникнення. Це тлумачення правової норми перш за все виділяє факти, з якими пов'язано виникнення, зміна чи припинення правовідносин. Отже, точне тлумачення закону з боку суду забезпечує виділення строків виникнення правомочних обов'язків суб'єктів спірних правовідносин. Слід зауважити, що тлумачення закону усякий раз буде обов'язковим тільки для даної справи. Хід тлумачення відкриває суть правової норми, як вона може бути використана у певному випадку.

Тлумачення дозволяє дати для суду точну правову оцінку спірних правовідносин, зважити усі «за» і «проти» при розгляді конкретної справи, відділити важливе від неважливого, головне від другорядного, загальне від часткового і винести рішення.

У зв'язку з цим виникає питання, як суд (суддя) будуть тлумачити правові норми при розгляді конкретної справи, яким буде його власне розуміння та правовий погляд у разі досягнення істинності висновку суду. Ми вважаємо, слід визначити методи та прийоми, за допомогою яких досягається законність при розгляді справи. Одним з таких методів є формальна логіка, за допомогою якої суд встановлює зовнішню форму явища, внутрішній бік суті явищ, тобто всю багатогранність зв'язків, які допомагають проникнути у саму суть явищ, розглянути усе багатство його змісту.

Обґрунтованість складає й другу важливу якість судового рішення. В судовій практиці, як і в теорії цивільного судочинства, існує двоє розуміння обґрунтованості судового рішення. У широкому розумінні – це правильність судового рішення, а у вузькому – коло юридичних фактів, які підлягають дослідженню.

Обґрунтованість судового рішення залежить від визначення обставин справи, які належать дослідженню, та від встановлення усього складу юридичних фактів, наявність чи відсутність яких визначає висновки у спорі у цивільному праві [10, с.63].

На наш погляд, вимогою обґрунтованості судового рішення є правильне встановлення юридичних фактів, які вказують на виникнення; зміну чи припинення правовідносин; достовірність висновків по кожному факту.

Судове рішення, як і всяка інша постанова суду, повинно ґрунтуватися на достовірно встановлених юридичних фактах, що мають значення для розгляду справи. Засобом для пізнання обставин спірних правовідносин

повинні бути докази. Для пізнання дослідження будь-якого факту, що має значення, суд повинен виділити докази, котрі стосуються цього факту.

Висновки, які не ґрунтуються на доказах, спричиняють скасування судового рішення як необґрунтованого. Доказова діяльність повинна починатися з моменту подання позову. Суду треба з'ясувати наявність у позовній заяві посилань на докази, які підтверджують позов. Під час розгляду справи суд досліджує не тільки докази позивача, а й докази відповідача.

Таким чином, дуже важливою умовою для пізнання суду юридичних фактів є повнота доказів. Повнота доказового матеріалу залежить від доказової діяльності осіб, які беруть участь у розгляді справи та суді.

Істинність висновків суду залежить також від доброякісності зібраних доказів, які залучаються до справи, адже докази не повинні викликати сумнівів у своїй достовірності. Достовірність доказів має визначатися якістю джерела, із котрого витікають дані щодо факту, який досліджується. Наприклад, якщо таким джерелом є документ, то він має відповідати певним вимогам.

Слід зазначити, що оцінка доказів становить собою дуже складний і довгий процес розумової діяльності суду, і критеріями оцінки доказів у справі все ж залишається внутрішнє переконання. Давати оцінку доказам означає не залежати від формальних умов, робити висновок про факти, які досліджуються, без стороннього впливу; при винесенні судового рішення суддя повинен робити висновки на сукупності усіх обставин справи за допомогою тлумачення правової норми, яка регулює дані спірні правовідносини.

Законодавство визначає зміст судового рішення як акту правосуддя, так і процесуального документа. Проте таке умовне розділення судового рішення на акт правосуддя і процесуальний документ, його наявність призводить до непорозуміння, уможливорює різний зміст акта правосуддя і процесуального документа, в якому цей акт втілено.

У цивільно-процесуальній науці сформувались дві точки зору щодо мотивування судового рішення. Загальноприйнята точка зору вказує на те, що мотивування – це якість судового рішення як процесуального документа. У мотивувальній частині рішення повинні бути наведені обставини справи, встановлені судом, докази, на яких ґрунтуються висновки суду, підстави, за якими суд відхилив ті чи інші докази, а також закон, яким керував суд [5, с.57].

Іншу точку зору у 1982 р. було висловлено М.А. Вікут. Вона пише, що мотивування не є тотожною вимозі обґрунтування, оскільки обґрунтування означає, що висновки, до яких прийшов суд, повинні базуватися на доказах, а мотивування означає наявність у судовій постанові посилання на доказування, оцінку доказів, тлумачення застосованої судом правової норми під час кваліфікації спірних правовідносин [11, с.124].

По суті, мотивування є не що інше, як обґрунтування рішення, тобто воно показує, чим суд обґрунтовує прийняте ним рішення. Тому, на наш погляд, мотивування рішення являє собою не що інше, як вираження обґрунтування.

Будучи вираженням обґрунтування судового рішення, мотивувальна частина рішення є елементом його змісту як процесуального документа. Саме у акті правосуддя насамперед повинні бути і його формальні реквізити (вступна частина), і елементи, які характеризують спір, чи інше правове питання, поставлене перед судом (описова частина), і саме рішення з його обґрунтуванням (мотивувальна і резолютивна частина). Процесуальний документ, яким оформлений акт правосуддя, не може мати іншої структури, як сам цей акт.

Відносно таких вимог, як повнота, визначеність, ясність та точність, слід зауважити, що ці вимоги вже давно знайшли своє закріплення у інституті судового рішення, але досі не закріплені у ЦПК України, хоча мають велике значення як вимоги до судового рішення.

Повнота судового рішення означає, що у судовому рішенні повинні бути вирішені всі заявлені вимоги, вказано їх розмір, а також вирішене питання про негайне виконання і судові витрати. Повним слід вважати таке рішення, в якому вирішено питання не тільки про право, але й про розмір присудженого. У рішенні суд повинен вказати, хто має право, а хто несе обов'язок, у чому конкретно вони полягають і відносно якого об'єкта. Суд зобов'язаний вирішити усі вимоги, тільки тоді рішення набуде повноти, що веде до негайного його виконання.

Визначеність судового рішення необхідна, бо вона вказує на наявність або відсутність прав і обов'язків сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Визначеність потрібна для усунення сумнівів у правовідносинах між сторонами. Вимога визначеності впливає на недопустимість альтернативних рішень.

Згідно з вимогою ясності в рішенні, суд повинен вказати повну і правильну назву сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, чітко сформулювати свої висновки відносно їх прав і обов'язків з тим, щоб рішення суду було належним чином виконане.

Точність, як вимога до судового рішення, полягає у безпомилковому викладенні змісту судового рішення, а також здійснення безпомилкових підрахунків.

Таким чином, в силу свого фундаментального закріплення у інституті судового рішення, вважаємо, що такими вимогами, як повнота, визначеність, ясність та точність буде доцільно та необхідно доповнити ст.202 ЦПК України з метою повного аналізу щодо вимог цього процесуального акта, що певною мірою відобразить його юридичну природу.

Отже, розглядаючи усі вимоги до судового рішення, можна зробити висновок, що цей процесуальний документ є багатограним, його структура постійно змінюється та доповнюється, згідно зі змінами та доповненнями чинного законодавства. Вивчення вимог щодо судового рішення як основного акта правосуддя має велике значення для формування вчення про судові рішення.

Ухвалюючи рішення, суд визначає можливу поведінку суб'єктів процесуальних правовідносин і тим самим проявляє себе як «сила влади», за допомогою якої судові рішення набуває законної сили.

На наш погляд, законна сила рішення проявляє себе як авторитет судової влади, тобто це особлива правова дія суду, яка засновується на нормах матеріального та процесуального права.

Судове рішення – це постановою суду, яка вирішує цивільну справу по суті, та одночасно правозастосовчий акт і процесуальний документ. За допомогою цього рішення суд вирішує спірні матеріально–правові відносини і пропонує суб'єктам цих відносин оптимальний варіант індивідуальної поведінки.

Таким чином, проведений аналіз питань щодо судового рішення дозволяє зробити висновки, які допоможуть більш чітко з'ясувати правову природу і особливості цього акта правосуддя, яким закінчується розгляд і вирішення цивільної справи в суді. Основним завданням судового рішення є захист законних прав, свобод і інтересів громадян, встановлення соціальної справедливості. Дослідження в подальшому судового рішення як акта соціальної справедливості буде сприяти зміцненню етичних засад цивільного судочинства, оскільки справедливе рішення має змогу викликати повагу до права, закону і суду як гаранта затвердження законних та справедливих відносин у суспільстві.

Список літератури: 1. Авдюков М.Г. Судебное решение. М., 1959. 2. Гурвич М.А. Судебное решение. Теоретические проблемы. М., 1976. 3. Зейдер Н.Б. Судебное решение по гражданскому делу. М., 1966. 4. Фазікош Г. Юридична та соціальна природа судового рішення в цивільному судочинстві сучасні наукові погляди // Право України. 2001. № 3. 5. Фазікош Г. Щодо розширення логічного змісту поняття законності судового рішення // Право України. 2001. №12. 6. Цивільне процесуальне право України / За ред. В.В. Комарова. Х., 1999. 7. Заворотько П.П., Штефан М.Й. Судове рішення. К., 1971. 8. Щеглов В.П. Законность и обоснованность судебного решения по гражданско–правовому спору. Новосибирск, 1958. 9. Громов Н. Кечеруков С. Законная сила судебного решения // Законность. 1999. №2. 10. Проверка судебных решений в социалистическом гражданском процессе / За ред. д–ра юрид. наук, проф. В.М. Савицкого. М., 1989. 11. Викут М.А. Законность и обоснованность актов социалистического правосудия как главное условие выполнения задач гражданского судопроизводства // Цивилистические проблемы правового статуса в социалистическом обществе. Саратов, 1982.

Надійшла до редколегії 04.08.03